

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Президент асоціації ректорів педагогічних університетів Європи, головний редактор часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, культура, неперервність освіти, виховання, практика.

«Неформальна освіта» аналізується як закономірне явище в освітньому процесі XXI століття; розглядається як самоосвіта вільних особистостей, як «освіта дорослих», «освіта впродовж життя». Її характерною особливістю є високий рівень свободи, якою кожен має розпоряджатись вільно. Автор стверджує, що відповідальність за власну освіту та культурний розвиток особистість цілком і повністю бере на себе.

Останнє не означає, що держава і суспільство мають пустити цей процес «на самоплив». Навпаки, враховуючи сучасні реалії, державна освітня політика має бути виваженою і цілеспрямованою і в цьому сегменті інтелектуального розвитку.

ФІЛОСОФІЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

© Андрущенко В., 2013

Історія розвитку світової спільноти переконливо свідчить про те, що межа століть, як правило, знаменується тим, що на передній край теорії пізнання, науки і культури висувається чергова вузлова проблема суспільного розвитку. Ключовою проблемою гуманітарної сфери суспільства нині постає питання освіти впродовж життя. Про важливість освіти в сучасному житті переконливо свідчить те, що у вересні 2000 року глави держав та урядів 189 країн (у тому числі й України) ухвалили Декларацію тисячоліття ООН, у якій визначено глобальні Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) до 2015 року. Серед восьми визначених цілей другою названо забезпечення освітою. Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки, розробленою Комітетом з економічних реформ при Президенті України на виконання завдання з відновлення економічного зростання й модернізації економіки країни, передбачено реформування системи освіти, її інтеграцію в єдиний європейський освітній простір.

У 20-му, ювілейному, виданні Програ-

ми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) – Доповідь про розвиток людини 2010 «Реальне багатство народів: шлях до розвитку людини» Україна за індексом освіти посідає 18-те місце (0,795), випереджаючи, зокрема, такі країни, як Іспанія (22-ге місце з індексом освіти 0,781), Велика Британія (24-те місце, 0,766), Франція (27-ме, 0,751), Польща (30-те, 0,728), Італія (32-ге, 0,706), Білорусь (35-те, 0,683), Португалія (41-ше, 0,670), Російська Федерація (53-тє місце, 0,631). Індекс освіти у світі – 0,436, тобто Україна його перевищує в 1,8 рази (Дзеркало тижня. – 2011. – 28 січня).

Соціально-економічні зміни, характерні для кінця ХХ – початку ХХІ століття, підтверджують посилення ролі освіти дорослих у розвитку сучасного суспільства. Це активізує пошук нових підходів до навчання дорослої людини, оскільки розроблені в педагогіці форми, методи та технології навчання базуються на особливостях дітей різного віку чи студентства (педагогіка вищої школи) і їх застосування при навчанні дорослої людини не може бути ефективним.

Свого часу, перебуваючи у США, я знайомився з діяльністю так званих «місцевих коледжів». Мене вразило в них практично все: підбір студентів і напрями навчання, формування навчальних груп і навчальні плани, визначення актуальних курсів і відбір (запрошення) викладацьких кадрів. Практика діяльності цих закладів для мене виявилась абсолютно новою й такою, з якою в колишньому СРСР я ніколи не стикався. Виявляється, ці коледжі працюють за замовленням місцевих підприємств; вони оперативно реагують на зміну кадрової ситуації; в них реалізується висока мобільність викладацьких кадрів, а головне – в них мають можливість навчатися всяк і кожен, незалежно від вікових характеристик, мети, способу, термінів і технологій навчання: плати гроші і навчайся! «А який вік має найстарший студент вашого коледжу», – запитав я в його керівників. «80 років», – спокійно відповіли вони. «Для чого, навіщо, з якою метою!?». «Ця

студентка, – пояснили мені організатори, – є власницею заводу електронної продукції. Вона прийшла вивчити фізику й електроніку з метою розібратись у виробничих процесах власного заводу».

Ось така практика. Для США і деяких інших країн вона є звичною, своєрідною нормою. Однак для нас, країн колишнього СРСР і соціалістичної співдружності, здавалася майже утопією, яка ніколи і ніде не може бути реалізованою. «Аналіз стану освітнього простору держави дає змогу констатувати, що існуюча мережа неповністю забезпечує вертикальну і горизонтальну структури для безперервної освіти. Найуразливішими ланками безперервної освіти нині є дошкільна освіта і підсистема неформальної освіти, яка має доповнювати формальну освіту. Загалом спостерігаються стихійні зміни мережі ланок освіти. Потреби особистості, розвитку реального сектора економіки поки що не стали базисом створення безперервної освіти» [1, с. 63]. Між тим, сьогодні все це стає реальністю й актуальним завданням розвитку освіти, яка в останні роки отримала назву «неформальної».

Хто і коли підраховував, яка кількість випускників вишів, а особливо представників малого, середнього і навіть великого бізнесу, працює за спеціальністю, отриманою під час навчання в університеті? Такої статистики я не зустрічав. Мої ж спостереження засвідчують: 30–35 відсотків. І не більше! Інші влаштовуються там, де є робоче місце, а у бізнес ідуть практично навмання. Це створює й постійно відтворює суперечності, для подолання яких людина не має відповідної професійної, психологічної й управлінської освіти. Бажання надолужити цю прогалину вимагає від людини отримати другу чи навіть третю освіту (спеціальність). Освіта у зрілому віці стає такою ж потребою, як праця, культура і відпочинок. На жаль, оптимальної моделі освіти для дорослих (неформальної освіти) в Україні ще не створено.

Є й ще одна «сторона медалі»: обвальне накопичення й оновлення знань, інформа-

ції, соціального досвіду. У сучасній моделі освіта розуміється як безперервний процес, який принципово не завершується на стадії здобуття диплома. Якщо практично до кінця XX століття кар'єра людини ґрунтувалася на накопиченні «знаннєвого авторитету» і життєвого досвіду в рамках професійної діяльності, то в новій економіці освіта стає ядром професійної кар'єри протягом усього життя. Сьогодні вже нереально за один раз, навіть за 6 або 7 років, підготувати людину до професійної діяльності на все життя. Адже щорічно оновлюється близько 5% теоретичних і 20% професійних знань. Освіта впродовж життя стає тим механізмом, за допомогою якого людина не лише адаптується до означених процесів та змін, а й перетворюється на активного суб'єкта.

Одиниця виміру старіння знань фахівця, прийнята у США, – період «напіврозпаду» компетентності, тобто зниження її на 50% унаслідок появи нової інформації. Це показує, що за багатьма професіями цей період настає менш ніж через 5 років, тобто стосовно до нашої системи вищої освіти часто раніше, ніж закінчується навчання. Вирішення проблеми полягає в переході до освіти протягом життя, де базова освіта періодично доповнюється програмами додаткової освіти й організується не як кінцева, завершена, а лише як основа, фундамент, що доповнюється іншими програмами.

Освоїти хоча б їх певну частку «на все життя» в учнівському та студентському віці сьогодні навряд чи можливо. Більш продуктивним є формування здатності людини до самостійного поповнення (й оновлення) знань, умінь здобувати необхідну інформацію й використовувати її у власній професійній діяльності. Саме це визначає завдання «навчатись протягом життя». І чим швидше і в більш широкому людському масиві суспільство зрозуміє цю просту істину, тим менше суперечностей, джерелом яких є недостатня обізнаність і компетентність особистості, очікують на нас у майбутньому. «Неформальна освіта» утверджується як своєрідна відповідь на інформаційний бум, що посилюється. Залишити

ситуацію без відповіді на цей виклик означає ні що інше, як повільне сповзання особистості (а вслід за нею – суспільства загалом) у когорту аутсайдерів суспільного прогресу, розвитку інтелекту і культури. Освіта впродовж життя мусить стати, з одного боку, лейтмотивом діяльності органів державного управління різного рівня та структур громадянського суспільства, а з іншого – внутрішньою потребою кожної людини.

Перспективи стратегії розвитку «неформальної освіти» можна побачити у ряді європейських документів. Однак загальноприйнятого розуміння цього поняття ще не досягнуто. Для визначення досліджуваного явища (процесу) використовується низка понять. У сучасній науково-педагогічній літературі побутують такі стійкі словосполучення, як «освіта дорослих» (adult education); «продовжена освіта» (continuing education); «подальша освіта» (further education); «відновлювана освіта» (recurrency education) як освіта протягом усього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «перманентна освіта» (permanent education); «освіта протягом життя» (lifelong education); «навчання протягом життя» (lifelong learning). У кожному з цих термінів зроблено акцент на певній стороні явища. Практично кожен з дослідників і організаторів освіти вкладає в нього свій власний зміст. Це розширює поле для дискурсу й потребує мобілізації інтелектуальних ресурсів. Разом з тим не можна не помітити сутності, за якою стоїть визнання безперервності й незавершеності освіти для дорослої людини протягом усього життя.

Специфіка освіти дорослих стала предметом фундаментальних досліджень педагогів, психологів, соціологів різних країн світу, що створило передумови для появи андрагогіки (від «andros» – доросла людина та «agoge» – управління, виховання).

Сучасні підходи до освіти дорослих як феномена вітчизняної і світової культури, як сили, що переборює суперечливос-

ті інформаційної цивілізації, як джерела неперервного розвитку людини вимагають всебічної міждисциплінарної розробки її онтологічних засад. Якісний розгляд цього феномена передбачає філософсько-культурологічне і соціально-психологічне дослідження з урахуванням сучасної ситуації, інтеграції наявних можливих підходів до проектування освітніх процесів, систем, технологій.

Забезпечення освіти дорослих в Україні стає загальнодержавною проблемою, яка має важливе політичне, економічне та соціальне значення.

Відповідно до сучасних уявлень, освіта дорослих – це галузь освіти, яка розкриває соціально-економічні проблеми адаптації дорослої людини до перетворень, що відбуваються в суспільстві, та основні закономірності навчально-виховного процесу дорослої людини. На сучасному етапі освіта дорослих знаходиться в стадії первинного визначення і становлення, тільки починають обґрунтовуватися її основні поняття і підходи.

Специфічними особливостями дорослої людини як суб'єкта навчального процесу є: наявність життєвого та професійного досвіду, який стає джерелом освіти безпосередньо для дорослої людини та її колеги; прагнення до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку; усвідомлення себе як самостійної, самокерованої особистості; прагнення до негайної реалізації набутих знань. Унаслідок цього доросла людина здатна бути не тільки відповідальною за своє навчання, а й бути ініціатором особистого навчання.

Формування та розвиток безперервної освіти дорослих в Україні слід розглядати як важливу складову формування громадянського суспільства, соціальної та правової держави; систему, що сприяє соціально-культурному розвитку та зростанню добробуту людей.

Неформальна освіта – це самоосвіта вільних особистостей. Інколи її називають «освітою дорослих». Про неї говорять і як про «освіту впродовж життя». Тут існує ви-

сокий рівень свободи, якою кожен має розпоряджатись вільно. Відповідальність за власну освіту та культурний розвиток особистість цілком і повністю бере на себе.

Широкий спектр вибору розширює горизонти творчості, пізнавального пошуку, можливості прориву у незвідане. Одночасно він підвищує ризики похибки у виборі напряму пізнання, саморозвитку та творчості. Співвідношення «прориву» і «похибки» у самовдосконаленні може бути визначеним як 50 х 50. Роботодавці зацікавлені і мають підтримувати людей, які входять у ситуацію «неформальної освіти», працюють над собою, підвищують свій професійний і загальнокультурний рівень. Очевидно, на підприємствах мають бути створені консультативні пункти (Центри) неформальної освіти, які б надавали поради й заохочували всіх бажаючих. Подібні Центри мають бути створені при профільних університетах, коледжах, училищах.

Першочерговим завданням діяльності таких Центрив має стати надання консультацій щодо найбільш перспективних напрямів розвитку виробництва, політики, соціокультурної ситуації, а також розробка Програм та проблемних завдань для здійснення неформальної освіти.

Вважається, що «неформальну освіту» мотивують умови та завдання безпосереднього виробництва, у якому бере участь особистість, її робота. Це, звичайно, так. Прагнення кар'єрного зростання, бажання виконати свою роботу більш кваліфіковано й ефективно як ніщо інше спонукає людину до самоосвіти, підвищення кваліфікації або до здобуття додаткової (можливо, другої вищої) освіти. Разом з тим, є й інший аспект проблеми: потреба у самоосвіті може бути покликана елементарною допитливістю, прагненням знати й розуміти більше, глибше, детальніше. Її мотивує позаінституційна, неформальна творчість. Пристрасне захоплення конструюванням як хобі, скажімо, обумовить вивчення електротехніки, радіоелектроніки чи основ конструювання. Прагнення до пізнання мистецтва, до насолоди, яку отримує при цьо-

му людина, безсумнівно, обумовить її звернення до естетики. Прагнення до розуміння поведінки людей примусить вивчати психологію. А захоплення так званім позанауковим досвідом утягне людину в літературу екзотеричного характеру та досвіду. Мотивація, як бачимо, різна. Спільним є лише внутрішнє індивідуальне прагнення людини до пізнання, власного просвітницького та загальнокультурного зростання. Власне, саме у цьому й прихована глибинна сутність освіти, яку ми називаємо неформальною. Це дає можливість визначити неформальну освіту як освіту, яку людина програмує й здобуває для себе відповідно до власно ідентифікованих інтересів

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя, НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. **Кремень В. Г.** Україна: ідентичність у добу глобалізації: начерки міждисциплінарного дослідження / В. Г. Кремень, В. М. Ткаченко. – К. : Т-во «Знання» України, 2013. – 415 с.
3. **Луговий В. І.** Становлення безперервної освіти в країнах економічного співробітництва і розвитку (досвід для України) / В. І. Луговий // Вища освіта України : теоретичний та науково-методологічний часопис. – 2008. – № 4. – Додаток 1 : Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи. – С. 7–9.

та потреб. Питання про те, хто і з яким рівнем проникнення має втручатись у неї, досих пір залишається відкритим.

Є люди, які пізнають світ подорожуючи; інші – вивчають його завдяки перегляду телепрограм, читання популярної літератури тощо. Тоді як значно більша частка людей пізнає світ через науку і просвітництво (неформальну освіту), до якої намагається доторкнутись власними зусиллями. Державі і суспільству мають заохочувати подібне. Адже від рівня освіти особистості багато в чому залежить ефективність і впорядкованість економічних, політичних і соціокультурних процесів, що здійснюються, участь (і її спрямованість) особистості в них.

CITED LITERATURE

1. The White Book of national education of Ukraine / T. Alekseenko, V. Anishchenko, H. Ball [and others]; under the overall editorship of academician V. Kremen, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv : Inform. systemy, 2010. – 342 p.
2. **Kremen V.** Ukraine: an identity in globalization period: semi disciplinary research essays / V. Kremen, V. Tkachenko. – «Znannia Ukrainy» Society, 2013. – 415 p.
3. **Lugovyy V.** Development of continuing education in countries of economic cooperation and development (experience for Ukraine) / V. Luhovyi // Higher education of Ukraine: theoretical and scientific-methodological newspaper. – 2008. – № 4. Appendix 1 : Continuing education in Ukraine: realities and perspectives. – P. 7–9.